

K selektívnemu odstrelu jelenej zveri

Matúš Rajský, Imrich Šuba, Dušan Rajský

Prečo podlieha odstrel samcov parohatej a rohatej zveri (v zmysle platných legislatívnych nariadení) kritériám chovnosti? Odpoveď na túto otázku je v poľovníckej praxi na prvý pohľad známa a odznela by približne v tejto formulácii: „Cieľom uvedených opatrení je dosiahnuť zlepšenie kvality populácií zveri, samozrejme za predpokladu primeranej početnosti a vhodnej sociálnej štruktúry zabezpečujúcej jej racionálne obhospodarovanie“. Treba si ale uvedomiť, že pri výbere (love) je v prvom rade dôležité jednak do ktorej časti populácie zasahujeme a tiež akým spôsobom. Pozrime sa preto bližšie z pohľadu praxe na podstatu selektívneho odstrelu, čiže zásahu, prostredníctvom ktorého by sme chceli v budúcnosti dosiahnuť určité ciele.

Základnou myšlienkou vykonávania tzv. selekcie formou odstrelu by v zmysle správneho poľovníckeho zásahu malo byť vyradiť z chovu (z obhospodarovanej populácie zveri) tých jedincov, ktorí z hľadiska stanovených kritérií v niektorom smere zaostávajú a nie je žiadúce, aby sa zapájali do ďalšej reprodukcie (rozmnožovania) a následne tak ovplyvňovali znaky populácie, alebo u nich nie je predpoklad, že dosiahnu v „zrelom veku“ parametre s očakávanými hodnotami (parožie).

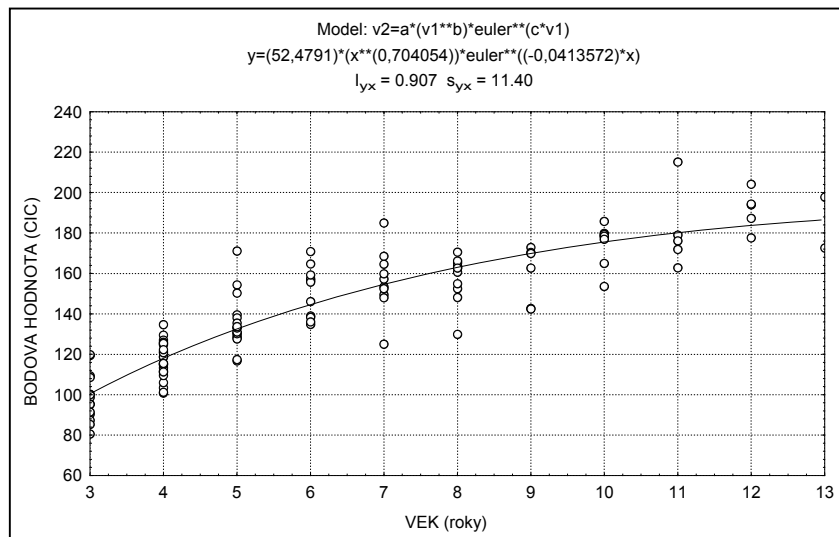
Kritériá, podľa ktorých sú jedinci vyradovaní stanovuje Vyhl. č. 172/75 (ďalej iba vyhláška) v znení neskorších predpisov zatiaľ iba pri samcoch, čo vlastne predpokladá, že vyberáme kvalitu iba v samčej časti populácie. Je to na škodu veci, lebo je známou skutočnosťou, že predpokladom silného mláďaťa, z ktorého vyrastie silný dospelý jedinec je práve matka v dobrej kondícii s primeraným telesným rámcom a zdravotným stavom. Čiže o správne vykonanom selektívnom zásahu v populácii by sme mohli hovoriť, len v prípade rozšírenia selekcie aj o elimináciu podpriemerných mláďat a samíc. Vykonávanie vyradovacieho odstrelu len na základe vývoja parožia je zdôvodňované aj lepšou identifikáciou tohto znaku v teréne, čiže poľovníci „vidia“, alebo vnímajú jeleňa pri posudzovaní obyčajne len od ružíc parožia smerom nahor, vo väčšine prípadov sa nezohľadňuje telesný rámec a kondícia, ktoré sú vhodným ukazovateľom najmä pri výbere jeleňov v druhom roku života (ihličiakov). Takto potom vykonaná selekcia je len čiastočným zásahom, ktorý spravidla nevedie k cieľom, ktoré sú ním paradoxne očakávané.

Treba si uvedomiť, čo môžeme ovplyvniť výberovým odstrelom, čiže zameraním sa na určité znaky populácie:

1. Pri selekcii realizovanej na základe vývoja parožia v príslušnom veku jedinca porovnáваме odhadnuté hodnoty jednotlivých parametrov jeho parohov s hodnotami chovnosti stanovenými vyhláškou. Kritériá chovnosti (výradovosti) by mali teda predstavovať určitý priemer kvality (trendu vývoja) parožia populácie jeleňov v príslušnom veku v danej oblasti. Logicky potom – ak jedinec nedosahuje danú úroveň mal by byť v zmysle tejto selekcie vyradený. A naopak, do ďalšieho chovu sú ponechaní jedinci s parožím nadpriemerným. Čo však dosiahneme uvedeným zásahom, a to len za predpokladu, že bude vykonávaný seriózne a správne? Dôslednou selekciou jelenej populácie len na základe vývoja parožia môžeme získať v revíri niekoľko trofejovo silných jeleňov za predpokladu, že ich necháme dožiť do veku ich trofejovej zrelosti. Podľa obr. 1, na ktorom je graficky znázornený trend vývoja bodovej hodnoty parožia jeleňov v Podunajskej poľovnej oblasti je vidieť, že k nárastu dochádza ešte aj v 13. roku života, podobne je tomu aj pri ďalších parametroch parožia (Rajský, Pavlík, Rajský, 2003). Rast hodnôt väčšiny znakov parožia

jeleňov ešte po 12. roku korešponduje s poznatkami ďalších autorov, napr. z CHKO Poľana (Hell, 1983), z oblasti Kremnických vrchov (Garaj, 1994, Garaj a Garaj, 2004) a z južného Zadunajska v Maďarsku (Feiszt, 2003).

Obr. 1 Vývoj vyrovnanej bodovej hodnoty parožia jeleňov v jednotlivých rokoch života (Podunajská poľovná oblasť)



Otázka však znie: dosiahneme touto cestou preukazne väčší počet kapitálnych jeleňov v revíri (v oblasti) za rok, ako keby sme neposudzovali parohy s presnosťou na 1 centimeter, ale prísnejšie dbali na dodržiavanie stanovenej výšky odstreľu v jednotlivých vekových triedach? Čiže každoročne by prechádzalo do veku trofejovej kulminácie primerané množstvo jedincov. Nechceme týmto znižovať význam selekcie na základe parožia, ale našim úmyslom je zdôrazniť, že iba týmto výberom neovplyvníme celkovú kvalitu populácie. Predpokladajme, že pri dlhodobom vykonávaní selekcie je vybraných dospelých samcov (s hodnotami parožia vyššími ako stanovuje vyhláška) v revíri viac ako tých, na ktorých je zameraný odstrel. Tieto teda majú vyššiu šancu sa spáriť s jelenicou, a tak zanechať potomstvo. No dôležité je na druhej strane si uvedomiť, že nie je presne známy podiel samca na výslednej kvalite parožia potomstva. Vieme, že trofej významne ovplyvňuje úroveň výživy, zdravotný stav a čo je dôležité samozrejme matka. Napr. Komárek a kol. (1991) uvádza iba nižšiu hodnotu koeficientu heritability (dedivosti), čiže úroveň kvality parožia u potomstva silného jeleňa je podmienená geneticky iba čiastočne. Čo to znamená pre poľovnícku prax? Ak aj selektívnym odstrelom podporujeme jedincov, ktorí teoreticky zanechajú potomstvo, nie je istá jeho kvalita. Pritom pojem „chovný jeleň“ predpokladá jedinca, ktorého ponecháme v chove, čiže je žiadúce, aby prenášal svoje znaky na potomstvo. Ak sa však spári s jelenicou otáznaj kvality - výsledok je otáznaj tak isto.

Keďže sa selektívny odstrel vykonáva na základe vývoja stanovených parametrov parožia v danom veku jedinca, mali by to byť znaky, ktoré skutočne charakterizujú kvalitu parožia (nádejnosť jedinca). Ako nevhodný (podľa vyhlášky ale platný) z tohto pohľadu sa javí znak „priemerná dĺžka stredných vetiev“, ktorý sa používa ako kritérium na posudzovanie chovnosti jeleňa vo veku od troch do piatich rokov. Dĺžka stredných vetiev je totiž mimoriadne variabilná so širokým rozpätím hodnôt v rámci súboru rovnako starých jeleňov. V rámci bodovaných parametrov jelenieho parožia (CIC) dosahuje priemerná dĺžka stredných vetiev pri jeleňoch v Podunajskej poľovnej oblasti najmenšiu závislosť od veku jeleňa

(Rajský, Pavlík, Rajský, 2003). To znamená, že bodovo silnejší a starší jeleň môže mať kratšie stredné vetvy, ako jedinec mladší a celkovo slabší. Zhoduje sa to s poznatkami Garaja (1994), Garaja a Garaja (2004), ktorí konštatujú, že pri aplikácii kritérií selekcie, ktoré v súčasnosti platia, existuje možnosť vyradenia jeleňa z chovu, napr. na základe nedostatočnej dĺžky strednej vetvy, pričom ostatné parametre môžu byť nadštandardné.

Uvádzame dva príklady jeleňov, ktoré názorne ilustrujú načrtnutú problematiku. Na obrázku 2 sú porovnávané dva zhody parožia. Pochádzajú od toho istého jedinca. Ide o druhé (trojročný) a tretie parožie (štvorročný). Ako vidíme, popri starších jeleňoch, ktoré môžu mať kratšie stredné vetvy v porovnaní s mladšími, sa stáva, že k skráteniu vetvy vo vzťahu k veku môže dôjsť aj u toho istého jedinca. Jeleň na obr. 2 dosiahol v treťom roku života bodovú hodnotu parožia 123,3 b. CIC a dĺžku stredných vetiev 21,8 cm. V štvrtom roku života došlo u tohto jedinca k nárastu bodovej hodnoty na 140,18 b. CIC. Bodová hodnota všetkých parametrov parožia vzrástla, s výnimkou dĺžky strednej vetvy, pri ktorej došlo k skráteniu na 17,3 cm. Paradoxne to znamená, že v treťom roku života by bol tento jedinec posúdený na základe dĺžky stredných vetiev ako chovný a v štvrtom roku života už ako výradový aj keď všetky ostatné parametre vrátane celkovej bodovej hodnoty poukazujú, že ide o nádejného jedinca.

Obr. 2 Porovnanie vývoja strednej vetvy u toho istého jeleňa v treťom a štvrtom roku života



Ďalší prípad, ktorý poukazuje na nevhodnosť použitia ukazovateľa stredná vetva ako kritérium odstrelu je trojročný jeleň (obr. 3) s priemernou dĺžkou kmeňov parožia 70,5 cm a celkovou bodovou hodnotou 109,74 b. CIC. Na pravom kmeni nemá vyvinutú strednú vetvu, na ľavom má dĺžku 15,7 cm, čiže priemerná dĺžka stredných vetiev je preto iba 7,85 cm. Opäť ide o mladého a k veku trofejovo primerane silného jedinca, len s jednou „chybičkou“, a to nedostatočnou hodnotou parametra stredná vetva. Prítom body získané za strednú vetvu sa pri metodike hodnotenia CIC podieľajú na celkovej bodovej hodnote trofeje iba zanedbateľným percentom. Keďže ide o mladého jeleňa, počet vetiev by sa mu s najväčšou

pravdepodobnosťou ešte zväčšil a v každom prípade by bolo zaujímavé poznať ďalší vývoj jeho parožia.

Obr. 3 Trojročný jelen bez strednej vetvy na pravom kmeni

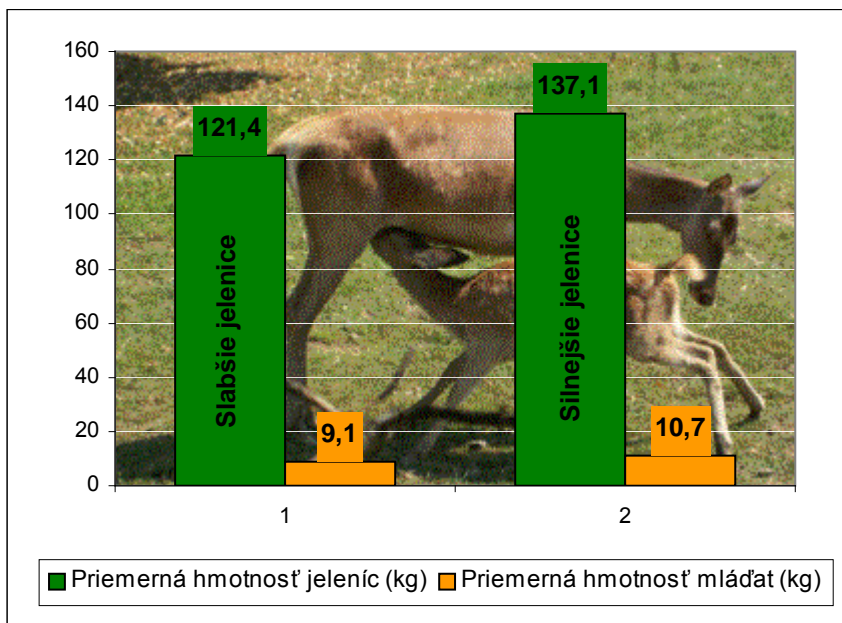


Ak chceme selekciou na základe parožia dosiahnuť určité úspechy, je nevyhnutným predpokladom, aby výber zohľadňoval znalosti o skutočnej trofejovej kvalite a zákonitostiach vo vývoji parožia miestnej populácie jelenej zveri. Paušálne stanovenie kritérií pre veľké územia, ako je tomu v súčasnosti na Slovensku je podľa poznatkov z praxe nevhodné.

2. Popri posudzovaní jeleňov treba dôsledne selektovať aj samice. Z praktického hľadiska ide o komplikovanejší výber, keďže podmienkou správneho zásahu je, aby poľovník poznal telesné rozmery miestnej zveri, kondičný stav, teda aby dokázal odhadnúť či ide o samicu podpriemernú, alebo prevyšujúcu priemer populácie. Z hľadiska zachovania optimálnej vekovej štruktúry je dôležité dokázať odhadnúť aspoň približne vek samice, čiže, či ide o jelenicu mladú, v strednom veku, alebo starú. Skúsenosti z praxe, ale aj výsledky našich experimentálnych sledovaní poukazujú na závislosť medzi hmotnosťou matky a pôrodnou hmotnosťou mláďaťa (obr. 4). Čiže hmotnostne veľké jelenice majú v priemere väčšie mláďatá ako matky podpriemerné. A ak nedôjde k výraznému rušivému vplyvu z okolia, hmotnostný rozdiel medzi slabšími a silnejšími jeliencami počas ďalšieho rastu

zotrúva, a to až do veku pohlavnej dospelosti. Čiže odstrelom podpriemerných jeleníc sa dá docieľiť zvýšenie priemernej hmotnostnej úrovně potomstva. Podotýkame, že pozitívne výsledky možno očakávať len pri správnom vykonávaní tejto selekcie, ktorá predpokladá znalosť kvality miestnej zveri.

Obr. 4 Vzťah medzi hmotnosťou matky v zimnom období pred pôrodom a pôrodnou hmotnosťou mláďaťa (2 skupiny jeleníc)



3. Nezanedbávajme ani selekciu mláďat. Lebo naozaj platí, že len z kondične dobre založeného a zdravého mláďaťa môže vyrásť dospelý jedinec s telesnými znakmi prevyšujúcimi priemer populácie. V podmienkach praxe je častým úkazom, že odstrel mláďat sa vykonáva až v závere poľovníckej sezóny. Dôvodom je záujem získať viac diviny z jelenčat ulovených v decembri v porovnaní s mesiacom september, október. Problém vykonať správny odstrel na začiatku zimného obdobia súvisí aj výmenou srsti na zimnú, v ktorej mláďatá pôsobia skresleným mohutnejším dojmom. V tomto bode treba preto zvážiť, či je našim prednostným záujmom získať o pár kg viac diviny, alebo pri včasnom a dôslednom selektovaní podpriemerných jelenčat docieľiť, aby do veku pohlavnej dospelosti prechádzali nadpriemerní jedinci.

Popri selekcii zameranej na zlepšenie celkovej kvality populácie zohráva významnú úlohu výživa zveri. A to platí ako pri prirodzenej potrave, ktorú poskytuje zveri jej prostredie, tak aj pri krmivách, ktoré zveri predkladá človek. Pri optimalizovaní výživy zveri - na jednej strane dôjde k zlepšeniu kondície, no na strane druhej dochádza k prežívaniu aj slabých jedincov, ktorí by v pôvodných podmienkach v zime zahynuli, alebo by ich ulovili predátori. V súčasnej kultúrnej krajine, keď v dôsledku intenzívneho prikrmovania (kŕmenia) prirodzená selekcia ustupuje, mal by človek prevziať zodpovednosť za zachovanie (zlepšenie) kvality populácií, čo mu v konečnom dôsledku nariaďuje aj zákon o poľovníctve.